

Dynamiske markedsteorier og neo-institutionalismen

Nicolai Juul Foss, stipendiat, Handelshøjskolen i København

1. Introduktion: Begrebsmæssig uklarhed

Det er ofte blevet bemærket, at begrebet »dynamisk« overvejende anvendes i økonomisk diskussion, når økonomer ønsker at adskille deres egne bidrag fra andres. Noget lignende er i tiltagende grad tilfældet for begrebet »neo-institutionel«: I et nyt bidrag ønsker Eggertson (1990) således at reservere begrebet »neo-institutionel« for *neoklassiske* teorier i ejendomsrets-traditionen. I Langlois (1986b) er kriteriet for, om en teori er »neo-institutionel«, tværtimod om den forholder sig *kritisk* til neoklassisk teori. Og en vigtig del af Langlois' bedømmelse af, hvorvidt forskellige teorier er »neo-institutionelle«, er netop om de er »dynamiske«.

Der kan derfor siges en del for, at diskussioner, der betjener sig af begreberne »dynamisk« og/eller »neo-institutionel«, bør starte med at skabe noget begrebsmæssig klarhed, enten ved et forudgående valg blandt forskellige bud på begrebernes betydning eller gennem en klargørende diskussion. Dette papir følger begge strategier: Med hensyn til »neo-institutionel« skal vi på forhånd vælge en bestemt fortolkning; med hensyn til »dynamisk« skal vi bidrage med en klargørende diskussion. Dette er imidlertid kun indledninger til papirets egentlige formål: At diskutere på hvilke niveauer, der er sammenhæng mellem begreberne »neo-institutionel« og »dynamisk«.

Mere specifikt skal det gennem en sammenlignende præsentation af »dynamiske« teorier argumenteres, at kun ét sæt af dynamiske teorier er et »passende« grundlag for den valgte opfattelse af »neo-institutionalisme«.

Eftersom vi på forhånd har besluttet os til at fastlægge en bestemt betydning af »neo-institutionel«, lad os med udgangspunkt i en diskussion af Langlois (1986b) klargøre denne. Langlois' strategi var at identificere en række fælles temaer, som var nødvendige kriterier for, at en teoridannelse kunne kaldes »neo-institutionel«. Disse fælles temaer var de følgende:

- 1) *Rationalitet*: Agenters adfærd forstås ikke bedst som konstant maximering. Givet kompleksitet, usikkerhed og uvidenhed bliver adfærd også et spørgsmål om kreativitet, regelfølgende adfærd, »satisficing« etc.
- 2) *Dynamik*: Økonomiske fænomener er i høj grad et spørgsmål om agenters *indlæring* over tid, og om en *proces-opfattelse* af markeds-fænomener (i kontrast til ligevægts-metodik).
- 3) *Institutioner*: Koordinationen af økonomiske aktiviteter er ikke blot et spørgsmål om priser og markeder, men foregår også gennem en lang række institutioner, der selv kan underkastes økonomisk analyse.

På baggrund af disse temaer identificerede Langlois en række teorier, der kunne ses som komplementære i en større neo-institutionel teori-dannelse. Blandt disse teorier skal vi i denne artikel kun fokusere på Oliver Williamsons (1985) vidt udbredte institutionelle teori. Men i andre henseender skal vi gå lidt videre end Langlois, idet vi skal undersøge *hvilke teorier, der kan udgøre et passende »dynamisk« grundlag for neo-institutionalismen, særlig Williamsons institutionelle teori.* Mens Williamsons teori har en del at sige om Langlois' punkt 3) (institutioner) er det ikke klart, hvilke adfærdsmæssige (punkt 1) og dynamiske (punkt 2) antagelser, der underligger den.

I tillæg til denne teoretiske opgave skal vi også trække nogle linier til den normative teori, som de i denne artikel præsenterede teorier implicerer. Hvad der i denne forbindelse kan argumenteres for er kort, at anvendelse af såvel dynamiske som neo-institutionelle teorier vil bevæge vores velfærdsvurderinger af markedet i en mere sofistikeret og måske mere »liberal« retning.

2. Dynamiske teorier: En typologi

I en karakteristisk klar diskussion opregnede Machlup (1959) 39 forskellige distinktioner, som socialvidenskabsmænd havde trukket mellem »statisk« og »dynamisk«. I dette afsnit er det ikke formålet at bidrage med endnu en distinktion, men snarere at præsentere en ramme indenfor hvilken forskellige teorier om markedsdynamik kan beskrives og sammenlignes.

På det mest primitive niveau kan vi forbinde dynamisk analyse med *komparativ statik*, i det mindste af den uformelle type, der anvendes i introducerende pristeori. Her præsenteres komparativ statik typisk ikke blot som en sammenligning af alternative lige-

vægts-tilstande, men der gøres et forsøg på at fortælle en dynamisk historie om bevægelser mellem ligevægte, f.eks. med arbitrage-argumenter. På et lidt mere avanceret og formelt niveau har vi analysen af *intertemporale modeller/dynamisk ligevægt*, hvor der fokuseres på agenter, som konstant maksimerer over forskellige tilstands-variable. Fælles for de to nævnte typer teorier er, at de *formelt* udelukkende analyserer ligevægtstilstande. Men der er også teorier, der undersøger, hvad der sker uden for ligevægt, f.eks. undersøger en bevægelse fra uligevægt til ligevægt. Dette er *stabilitets-teoris* problemområde. Stabilitets-teori antager imidlertid almindeligvis, at agenter har i det mindste sandsynlighedsbaseret viden om alle *relevante* underliggende data. En teori-retning, der *ikke* indeholder denne antagelse, er hvad jeg vil kalde *»konkurrence-som-en-opdagelses-procedure«* (efter Hayek 1978). Her er fokus på dynamiske udviklinger i markedet, når agenter *fra begyndelsen* er *uvidende* om i det mindste nogle for dem relevante data. Med andre ord kan økonomiske agenter blive *overraskede af uforudsete omstændigheder*. Sådanne teorier er bl.a. østrigsk markedsproces-teori (Hayek 1978; Kirzner 1973) og evolutionære teorier i Schumpeter-traditionen (Nelson/Winter 1982; Dosi et al. 1988).

Med dette kan vi præsentere vore perspektiver i en rækkefølge fra »statisk« til »dynamisk«, en rækkefølge, der også svarer nogenlunde til den faktiske kronologiske udvikling af perspektiverne:

- 1) Komparativ statik
- 2) Dynamisk ligevægt
- 3) Stabilitetsanalyse
- 4) Konkurrence-som-en-opdagelses-procedure

Nu kan teorier også klassificeres efter, hvilke spørgsmål de søger at besvare (Machlup

1967). I forlængelse af den ovenstående diskussion kan vi isolere tre sådanne spørgsmål:

- 1) Hvordan reagerer økonomiske agenter, når *kendte* data ændres?
- 2) Hvordan reagerer økonomiske agenter, når de initialt er *uvidende* om, hvilke, hvordan, hvornår og hvorvidt data ændres?
- 3) Hvilke agenter *ændrer* data, og hvordan gør de det?

I sammenhæng med det foregående er det intuitivt klart, at komparativ statik og dynamisk ligevægt kun kan sige noget om det første spørgsmål: Der er i disse teorier ingen usikkerhed/uvidenhed bortset fra af en sandsynligheds-baseret art. Som jeg senere skal vise, er det kun teorier om konkurrence-som-en-opdagelses-procedure, der kan håndtere spørgsmål 2) og 3) (afsnit 3). Men som det vil blive argumenteret, er besvarelsen af disse spørgsmål (særlig 2)) *af afgørende betydning* for neo-institutionel teori (afsnit 4).

3. Dynamiske teorier

I forlængelse af det foregående afsnits diskussion skal dette afsnit kort præsentere 5 teorier, der alle på et eller andet tidspunkt er blevet karakteriserede som »dynamiske«.

»Contestable Markets«

Ifølge Baumol/Panzar/Willig (1982) repræsenterer teorien om »contestable markets« »the building blocks of a new theory of industrial organization«, som »will transform the field« (p.XIII), og udgøre »no less than a unifying theory as a foundation for the analysis of industrial organization« (Baumol 1982,p.15). Sådan håndfast retorik bør imidlertid ikke skjule, at teorien om »contestable markets« på mange måder repræsenterer en videreførelse af ret traditionel industriøkonomi, særligt teorier om »limit pricing«. Et

»contestable« marked er kortfattet ét, hvor der er *helt* fri markedsadgang. En virksomhed i et »contestable« marked véd, at den ikke vil kunne hæve prisen over gennemsnitsomkostningerne uden at tiltrække øjeblikkelig indtrængning. Et marked med f.eks. kun to virksomheder kan være fuldstændigt »contestable«. Derfor hævder teoriens fortalere, at den er »a generalization of the perfectly competitive market« (Baumol 1982,p.2), eftersom teorien kan anvendes på næsten hele spektret af markedsstrukturer.

Det er klart af det foregående, at teorien om »contestable markets« virkelig er en generalisering af »fuldkommen konkurrence«. Og som denne teori er teorien om »contestable markets« karakteriseret ved meget strenge vidensforudsætninger. Et fuldstændigt »contestable« marked er en ligevægts-konstruktion; der er ingen overnormale profitter; virksomheder i markedet véd, at prissætning over marginal omkostningerne betyder øjeblikkeligt tab af hele markedet, og potentielle indtrængere véd, at indtrængning er uprofitabel. Derfor kan Baumol (1982) forklare, at antallet af virksomheder i markedet »...is essentially a pure matter of calculation« (p.6). Og der kan ikke være fejlslagne forventninger, læreprocesser, uligevægt etc.

Teorien om »contestable markets« skylder Harold Demsetz' distinktion mellem at konkurrere *i* et marked modsat at konkurrere *om* et marked meget. Nu har Demsetz imidlertid også bidraget til neo-institutionel teori, og det er ét af disse bidrag vi kort skal se på i det følgende.

Demsetz om konkurrence

Udgangspunktet for Harold Demsetz' arbejder gennem de sidste tre årtier har været en kritik af fuldkommen konkurrence-modelens udeladen af transaktions-omkostninger (»friktioner«, barrierer for bytte), virksomheder og aktiv konkurrence gennem entre-

prenørskab. Ved at udelade disse faktorer har fuldkommen konkurrence-modellen forvrænget økonomers velfærdsvurderinger af markedet: Økonomer har sammenlignet virkelige markedsforhold med et ideal, der ikke kan realiseres. Konkurrence er for Demsetz ikke et spørgsmål om *antal* producenter (som i traditionel industriøkonomi), men om økonomiske agents *aktiviteter*. Sådanne diskretionære aktiviteter – entreprenørskab gennem reklame, innovation etc. – er »...difficult to comprehend through a model that assumes away transaction and information costs« (1982,p.7). Demsetz' alternativ til fuldkommen konkurrence-modeller er »the laissez-faire model«, som er karakteriseret ved at have plads til transaktions-omkostninger, hierarki og aktiv konkurrence. Og i modsætning til fuldkommen konkurrence-modellen fungerer konkurrence i »the laissez-faire model« som en analogi til biologiens *selektions-begreb*: Som en mekanisme, der udvælger virksomheder på basis af deres »overlevelsese-duelighed«.

På trods af Demsetz' (1982) fremhæven af nødvendigheden af et dynamisk konkurrencebegreb, er hans »laissez-faire model« en ligevægts-model. Dette er tydeligt i forbindelse med Demsetz' diskussion af »active competition«:

»Such competitive activity makes sense only if friction of one sort or another bars instantaneous imitation. To move the model...it is convenient to...introduce an unexplained dose of friction that sets rivalrous behavior into motion« (1982, p.14).

Men skal vi da tro, at det er »friktioner« – d.v.s. givne transaktionsomkostninger – som sætter f.eks. konkurrence gennem produkt- og proces-innovation igang? Dette er klart absurd. Og den eneste aktive rolle for konkurrence i Demsetz' model er *imitation*. At

imitation ikke er øjeblikkelig skyldes omkostninger i forbindelse med informationserhvervelse. Men at forklare *alle* afvigelser fra fuldkommen konkurrence med eksistensen af transaktionsomkostninger gør det vanskeligt overhovedet at begrunde uligevægt, når agenter antages at maximere: Informations- og transaktions-omkostninger er udtryk for knaphed på information og rationalitet, og maximerende agents økonomiseren med disse ressourcer er fuldt foreneligt med ligevægt. Det er ikke sådanne omkostninger *i sig selv*, der kan forklare uligevægt. Selvom Demsetz' model har flere institutioner end f.eks. teorien om »contestable markets«, og ikke er karakteriseret ved så strenge vidensforudsætninger, er hans »laissez-faire model« en ligevægtsmodel. Den er ude af stand til at forklare ændringer i data.

Franklin Fisher

Franklin Fisher er en anden økonom – som Demsetz solidt forankret i neoklassisk teori – der har anvendt uformelle dynamiske argumenter i industriøkonomisk argumentation. Fisher/McGowan/Greenwoods (1983) partsindlæg til fordel for IBM i en da standende antitrust-sag indeholder således uformelle Schumpeter-prægede diskussioner, og henvisninger til det socialt ønskværdige i at veje statisk velfærdstab ved monopol mod effektiv innovation (dynamisk efficiens) over tid. Det er relevant her at sammenligne Fishers arbejde med *stabilitets-teori* med hans diskussioner af mere dynamiske former for konkurrence. I sin stabilitets-teori udvikler Fisher en model, hvor rationelle agenter driver økonomien mod en ligevægt fra en initial uligevægt. Iflg. Fisher er stabilitet og hurtig konvergens en rutine-antagelse blandt økonomer. Men en veludviklet stabilitets-teori er et nødvendigt fundament for ligevægts-analyse. Der må derfor enten lægges et stabilitets-teoretisk grundlag eller økonomisk teori må ændres drastisk. Dette sidste vil være tilfældet, hvis verden er »not close to

equilibrium at all.. [then] the study of disequilibrium..becomes the main business of economists« (ibid.,p.5). Men Fisher vælger det første alternativ.

Det nye i Fishers diskussion er introduktionen af nye *uforudsete* muligheder for profitabel handel, muligheder som Fishers agenter kan erkende og handle ud fra. D.v.s. hans teori kan i princippet håndtere spørgsmål 2) fra det foregående afsnit: Hvordan reagerer agenter, når de til at begynde med er uvidende om, hvilke, hvornår etc. data ændres? Fisher viser efterfølgende, at indenfor rammerne af hans specifikke model er konvergens garanteret i fravær af nye profitable muligheder for handel. Men *hvad* disse uforudsete ændringer er, *hvem* der introducerer dem, *hvilke* økonomiske mekanismer, der forklarer deres fremkomst etc. er imidlertid ubehandlet hos Fisher. For at besvare disse sidste spørgsmål må vi gå til teorier om konkurrence-som-en-opdagelses-procedure.

Konkurrence-som-en-opdagelses-procedure

En af hovedmotiverne for Nelson/Winter (1982) er at formalisere den dynamiske i betydningen: *evolutionære* argumentation, der altid har karakteriseret økonomers *uformelle* diskussion, særligt i forbindelse med innovation (jævnfør den foregående diskussion af Demsetz og Fisher). Men i modsætning til Fisher og Demsetz ønsker Nelson/Winter økonomisk teori »drastically altered«, og studiet af uligevægt gjort til »the main business of economists« (Fisher 1983,p.5). Mange økonomer vil medgive, at det er meningsfuldt at tale om, at økonomien, enkelte markeder, brancher etc. kan være i uligevægt. Der er imidlertid en række traditionelle indvendinger overfor dette: 1) At uligevægts-fænomener ikke kan iagttages, 2) at økonomien er stabil og hurtig tilpasning til ligevægt sikret, eller 3) at selektions-processer i markedet garanterer at ligevægte og optimerende adfærd hurtigt nås. En del af bag-

grunden for Nelson/Winters teori er dette sidste selektions-argument, fremsat mest håndfast af Milton Friedman. Særlig Winter var således istand til at demonstrere de strenge antagelser, der var nødvendige for, at Friedmans argumentation kunne være rigtig. Men dette fik Winter, og senere Nelson, til at fremhæve undersøgelsen af de dynamiske markedsprocesser som underlåg Friedmans argumentation som det egentlig økonomisk interessante.

Deres teori har således en baggrund i den traditionelle debat om omfanget af gyldigheden af neoklassisk teori. Men der er også en anden baggrund, som måske snarere skyldes Richard Nelsons langvarige forsøg på at opnå teoretisk forståelse af den teknologiske ændringsproces. Teknologisk innovation er et tema, der traditionelt har været problematisk for neoklassisk økonomisk teori. Dette skyldes grundlæggende, at neoklassisk teori har fundet det vanskeligt analytisk at håndtere de elementer af uforudsigelighed, kreativitet etc., som er indeholdt i den teknologiske ændringsproces. Det er svært at give neoklassisk teoris fundamentale analyse-redskaber, ligevægt og maximering nogen præcis mening, hvis f.eks. antallet af goder i økonomien udvides gennem uforudsigelig produktinnovation. Den traditionelle strategi i økonomisk teori for indtolkningen af den teknologiske ændringsproces har været, at introducere innovationer *exogen*. Men det bliver da vanskeligt at forstå teknologisk innovation som en normal del af aktiv konkurrence i markedet. Disse vanskeligheder er baggrunden for, at Nelson kan erklære, at »We [Nelson/Winter] believe that the profession will ultimately be driven to adopt our approach..if it attaches high priority to characterizing and explaining significant unforeseen economic change« (1986,p.450; min fremh.).

For der findes en *evolutionær* modelleringsstrategi, der kan håndtere de problematiske aspekter af den teknologiske ændringsproces. Her er der nemlig 1) ingen nødvendig påstand om at ligevægt er en egenskab ved modellen, og 2) ingen påstand om konstant maximering. Evolutionære modeller er ofte konstrueret med explicitte analogier til centrale begreber fra evolutionær biologi - f.eks. variation, arvelighed og selektion - hvilket også er tilfældet hos Nelson/Winter. Ændringer gennem innovation er en naturlig del af en sådan begrebsliggørelse - de er analogien til mutationer. Inddragelsen af uforudsigelige ændringer i form af innovationer betyder imidlertid ikke, at vi ender med analytisk kaos. For ved at forstå markedet som en selektions-mekanisme, der udvælger på basis af »overlevels-kriterier« (f.eks. positiv profit), kan vi sikre at resultaterne af evolutionære processer ikke er rent tilfældige og uforudsigelige.

Specifikt fremstiller Nelson/Winter virksomheder som profitmotiverede og som efterfølgende »rutiner«. Disse er hierarkisk ordnede, og de »øverste« rutiner i hierarkiet (f.eks. rutiner relateret til forskning og udvikling) styrer eftersøgningen af mere effektive produktive rutiner gennem procesinnovationer. Omkostnings-reducerende procesinnovationer bestemmer sammen med selektion i markedet profitabilitet, og dermed væksten i kapitalapparatet. Virksomheder har imidlertid i en kompleks verden ikke automatisk adgang til de bedste eller de samme produktive teknikker. De vil derfor reagere på forskellige måder på f.eks. udefra kommende ændringer, vil have forskellig profitabilitet, og dermed varierende vækst. Men sådanne forskellige vækst-rater er netop en analogi til biologiens princip om »differentiel overlevelse«: »...over time, the economic analogue of natural selection operates as the market determines which firms are profitable and which are unprofitable« (1982,p.4).

Uden forhånds-viden om hvilke produkter, der er mest salg i, hvilke produktions-processer, der er mest effektive etc., fungerer markedet som en *opdagelses-procedure*: »...the market system is (in part) a device for conducting and evaluating experiments in economic behaviour and organization« (Nelson/Winter 1982,p.277) (sml. Hayek 1978).

Nelson/Winters teori og deres normative budskab er i høj grad i overensstemmelse med *østrigsk markedsproces-teori*, vores andet eksempel på konkurrence-som-en-opdagelses-procedure. Særlig *Israel Kirzner* (1973) har konstrueret en sofistikeret argumentation med udgangspunkt i en opfattelse af markedet som en proces af entreprenørers *opdagelse* af nye profitable handlingsmuligheder. Det centrale i Kirznerns teori er hans påvisning af, at maximering ikke er tilstrækkelig til at forstå markedet som en dynamisk proces. Maximering tager mål og midler som givne. Hvad der også må med i beskrivelsen af økonomiske agents adfærd, er hvad Kirzner kalder »alertness«, evnen til at opdage nye muligheder for profitabel handel og handle ud fra dette. Kirznerns velfærds-perspektiv er tæt relateret til denne forståelse: Perspektivet bliver essentielt *institutionelt*; det er forskellige politiske og markedsmæssige institutioners evne til at stimulere entreprenørers »alertness«, der er i fokus.

Konklusionen på dette afsnits oversigter over dynamiske teorier om markedet er, at skønt alle de nævnte teorier på et eller andet niveau (måske blot retorisk) kan sige noget om konkurrence som en dynamisk proces, er det kun teorier om markedet-som-en-opdagelses-procedure, der konsekvent har teoretiseret denne opfattelse. En yderligere konklusion er, at jo mere dynamiske teorierne bliver, jo mere udvider de opfattelsen af agents adfærd: Fisher og Kirznerns agenter kan reagere på uforventede ændringer (spørgsmål 2) fra afsnit 2). Og Nelson/Winters agenter kan

selv *initiere* ændringer (spørgsmål 3), nemlig gennem innovation. Nelson/Winters evolutionære teori er med andre ord den *mest* ændrings-orienterede af de præsenterede teorier.

I det følgende afsnit skal det argumenteres, at det netop er de mest ændrings-orienterede af de gennemgåede teorier, der er det passende dynamiske fundament for neo-institutionalismen. Men vi skal også lidt mere udførligt redegøre for nogle af de normative implikationer af de gennemgåede teorier, som vi allerede kort og delvis implicit har berørt. En foreløbig konklusion i denne forbindelse forekommer at være, at i det omfang teoretisk interesse rettes mod ændringer og økonomiske agents evne til at reagere på og initiere ændringer, jo mere »liberale« tenderer de normative vurderinger af markedet mod at blive, i det mindste vurderet i forhold til ikke-ændrings-orienteret traditionel industriøkonomi.

4. Dynamiske markedsteorier og neo-institutionalismen

Ændringer og institutioner

Som anført i det foregående afsnit, har ændringer traditionelt været problematiske for neoklassisk økonomisk teori. Ændringer er i denne teoritradition almindeligvis blevet forsøgt håndteret med kontrakts-modeller: Agenter kan forudse ændringer og kan indgå kontrakter, der tager højde for ændringer. Alternativt er hele ændrings-problematikken blevet bort-abstraheret ved udelukkende at fokusere på *stationære* tilstande. I en stationær tilstand er økonomisk aktivitet »idag« identisk med økonomisk aktivitet »igår« og »imorgen«. Under disse omstændigheder er der ingen relevante informations-problemer og ingen begrænsninger på rationalitet.

Det interessante ved netop en *stationær tilstand* er, at det ikke er muligt at give nogle *økonomiske* begrundelser for at foretrække én bestemt institution fremfor en anden. Specielt kan der ikke gives nogle begrundelser for at vælge *marked* fremfor *hierarki* (eller omvendt). Hvis f.eks. lovgivningsmagten en dag besluttede at basere al allokering på central planlægning, kunne den simpelthen gøre den eksisterende allokering til sin plan, og alting ville forløbe som før (Mises 1936). Som det blev klart i den såkaldte »socialistkalkulations-debat«, er det simpelthen ikke muligt at give økonomiske begrundelser for ét institutionelt arrangement i forhold til et andet under disse omstændigheder (Foss 1990). Men ét af de argumenter, der præsenteredes fra den *østrigske* side under denne debat, var præcis, at markedsorganisering på basis af privat ejendomsret til kapitalgoder var et overlegent institutionelt arrangement for tilpasningen til *uforudsete ændringer* (Mises 1936; Hayek 1945). Valget af institutioner bliver først interessant, sagde Mises og Hayek, når vi har ændringer inde i billedet.

Men hvorfor må vi introducere ændringer for at kunne give økonomiske begrundelser for at foretrække én institution fremfor en anden, og for overhovedet at kunne begrunde institutioners eksistens? Årsagen ligger fundamentalt i, at ændringer medfører informations-problemer. Og med informations-problemer har vi samtidigt introduceret transaktionsomkostninger, d.v.s. »friktion« i det økonomiske system i form af barrierer for bytte. I en situation med fuld information – f.eks. en stationær tilstand – kan der ikke være omkostninger forbundet med at bedømme kvalitet, med at overvåge om produktion foregår på en effektiv måde, med at eftersøge kontraktspartnere, indgå kontrakter, overvåge disse etc. Disse omkostninger opstår som et resultat af ændringer. Det var dette Mises (1936) mente med, at »..the

problem of economic calculation is of economic dynamics; it is no problem of economic statics» (p.121).

For at kunne forklare, hvorfor der eksisterer transaktionsomkostninger og dermed institutioner, må vi med andre ord have en teori, der forklarer ændringer. Og det er præcis hér, at neo-institutionelle teorier, som f.eks. Williamsons transaktionsomkostnings-teori, og ændrings-orienterede dynamiske markedsteorier (nemlig teorier om konkurrence-som-en-opdagelses-procedure) er *komplementære*. Disse sidste forklarer jo netop den variation og ændring, der er nødvendig for at forstå, hvorfor der eksisterer transaktionsomkostninger. I denne fortolkning bliver neo-institutionalismen da den økonomiske teori-ramme, hvis forskningsfelt er *den analytiske behandling af ændringer og de institutionelle og organisatoriske konsekvenser heraf* (jvf. også North 1990). Vi kan se dette tydeligere ved kort at betragte moderne virksomhedsteori.

Virksomhedsteori

Hvorfor eksisterer der virksomheder? Iflg. moderne virksomhedsteori ligger svaret i et mix af faktorer som skalafordele, specialisering (aktiv-specificitet), og opportunisme (Williamson 1985). Men det er af afgørende betydning, at disse faktorer først får indflydelse på valget af institutioner, når de kombineres med informationsproblemer og begrænsninger på rationalitet. Mangelfuld information og begrænset rationalitet giver ikke blot problemer for planlagte organisationer, som f.eks. centralt planlagte økonomier (Hayek 1945), men også for markeder. Vertikal integration er f.eks. i den sidste analyse et resultat af markedssammenbrud p.g.a. informationsproblemer/begrænset rationalitet.

Men hvad er det for informationsproblemer, der for neo-institutionalister er relevante,

når institutioners eksistens skal forklares? For ihvertfald Williamson er der tale om informationsproblemer af en mere vidtgående karakter end dem, der analyseres i neoklassisk »economics of information«. En indikation af dette er Williamsons centrale »opportunisme-begreb. Opportunisme er Williamsons betegnelse for egeninteresse i det ekstreme: Opportunistiske agenter forsøger aktivt og kreativt at tilsløre egne intentioner, egenskaber etc. med henblik på senere at kunne drage økonomisk fordel af andres uvidenhed herom. Særligt vigtig er denne adfærdsmæssige egenskab i forbindelse med genforhandlinger af kontrakter i situationer, hvor parterne er »låst fast« til hinanden, typisk fordi de har foretaget investeringer, der er helt specifikke i forhold til deres indbyrdes relationer. For Williamson er det i høj grad ønsket om at dæmpe opportunisme, der kan forklare, hvorfor nogle økonomiske aktiviteter organiseres i virksomheder og ikke gennem markeder.

Men man kan spørge, hvorfor rationelle økonomiske agenter skulle indgå i et kontraktligt forhold, hvor de blev snydt af den anden part. Og svaret må være, at opportunismen var uforudset. Opportunisme er med andre ord et spørgsmål om at handle uforudsigeligt for andre. Og det er netop i deres evne til at undgå eller mindske denne uforudsigelige og inefficiente adfærd, at virksomheders økonomiske fordele ligger. Mere generelt er virksomheder under visse omstændigheder bedre istand til at håndtere uforudsete ændringer, end markeder er. Det er disse forhold, der iflg. Williamson forklarer virksomheders eksistens, deres størrelses-ændringer, ændringer i deres interne organisation, de juridiske rammer om kontrakter etc.

Williamson har hermed givet en delvis besvarelse af spørgsmål 2) fra afsnit 2): Hvordan reagerer agenter, når de er uvidende om, hvilke, hvornår, hvordan etc. data ændres? I

en neo-institutionel sammenhæng er svaret da, at de skaber/imiterer institutioner, der er/historisk har vist sig at være effektive rammer omkring håndteringen af uforudsete ændringer. Ansættelses-kontrakten og arbejdsgiveres ret til at »lede og fordele« arbejdet kan i denne sammenhæng ses som traditionelle og effektive institutioner for tilpasningen til uforudsete ændringer. At kontrakten er »åben«, d.v.s. ikke specificerer reaktioner på alle mulige fremtidige situationer, udtrykker netop de uforudsigelige elementer i f.eks. produktions-processen. Og »retten til at lede og fordele« kan bl.a. ses som det autoritets-element, der begrænser ansattes opportuniste. Uforudsete ændringer og agents respons herpå er med andre ord *nødvendige* for Williamsons institutionelle teori (se f.eks. Williamson 1985, p.56-59). Vi kan derfor konkludere, at det er de dynamiske teorier, der kan forklare ændringer og forklare, hvordan agenter reagerer på sådanne, der er det passende dynamiske »fundament« for neo-institutionalismen, særligt i skikkelse af Williamsons virksomhedsteori. Disse ændrings-orienterede teorier er teorier om markedet-som-en-opdagelses-procedure, ikke neoklassiske teorier, som f.eks. »contestable markets-teori, hvor al relevant viden er given for agenter fra begyndelsen.

Politik-konsekvenser

Hvilke politik-konsekvenser kan der nu – i største korthed – flyde af de i det foregående præsenterede teoretiske perspektiver? 1960'ernes industriøkonomiske debat var i USA karakteriseret ved en til tider ret voldsom debat mellem teoretikere i »Structure-Conduct-Performance« (SCP)-traditionen fra Bain og Mason på den ene side, og Chicago-UCLA-økonomer (Stigler, Director, Brozen, Coase, Alchian, Demsetz) på den anden. Der var her tale om to vidt forskellige måder at bruge pristeori på, og tilsvarende forskellige velfærdsvurderinger: Set gennem UCLA-Chicago-teoretikeres briller frem-

stod mange af de markedsarrangementer, som rutinemæssigt fordømtes af SCP-teoretikere som konkurrence- og velfærds-reducerende, tværtimod som institutionelle arrangementer, der økonomiserede med information og begrænset rationalitet, dvs. økonomiserede med transaktions-omkostninger. Senere arbejder af særlig *Demsetz* og *Williamson* – og voksende utilfredshed med SCP-teori – gav tiltagende teoretisk støtte til Chicago-UCLA-holdningen. Og det er denne holdning, der i de sidste ca. 15 år på mange måder har påvirket amerikansk anti-trust-lovgivning og -praksis. Selvom »Federal Trade Commission«, justitsministeriets anti-trust-division og domstolene stadig opfatter f.eks. markeds-delings-arrangementer som illegale, er der nu en betydelig mere »liberal« holdning overfor horisontale mergers, kooperative arrangementer omkring FoU etc. Bevidsthed om transaktions-omkostninger, og at sådanne repræsenterer knaphed på information og rationalitet, har med andre ord gjort økonomer mere sofistikerede i deres velfærds-vurderinger af mange typer eksisterende markedsarrangementer. Snarere end at repræsentere monopolistiske tiltag ses sådanne som arrangementer, der effektivt økonomiserer med de knappe ressourcer: information og rationalitet, og derfor er socialt ønskværdige.

Men hvad med de mere *dynamiske* aspekter af 1960'ernes industri-økonomiske diskussion? Chicago-økonomer (særlig Yale Brozen og John McGee) argumenterede, at monopolistiske positioner ofte måtte forstås på baggrund af forudgående effektiv adfærd i markedet. Og der var selvfølgelig den gamle Schumpeterske påstand, at store monopolistiske virksomheder generelt udviste mere effektiv innovations-adfærd over tid.

Selvom *teorien om »contestable markets* essentielt er en ligevægts-teori, har den alligevel formået at rehabilitere den gamle (østrig-

ske) overbevisning, at konkurrence ikke så meget er et spørgsmål om *antallet* af virksomheder, som om eksisterende virksomheders konkurrencemæssige *aktiviteter*: »It only takes two horses to make a race«. Få virksomheder i et givent marked kan efter denne teori ikke mekanisk sammenkædes med f.eks. divergens mellem marginal-omkostninger og pris, som tidlig industriøkonomi postulerede. I denne tradition vil der typisk blive fokuseret på de adgangs-barrierer, som kan opstå som et resultat af regulering, f.eks. i forbindelse med etablerede virksomheders rent-søgende påvirkning af regulerende myndigheder (se Baumol/Ordover 1985).

Hvor teorien om »contestable markets« – som ligevægtsteori – antager, at al relevant viden er given for beslutningstagere, er dette ikke tilfældet med *østrigsk markedsproces-teori*. Denne teori retter vores interesse mod entreprenørers evne til at opdage nye muligheder for profitabel – og Pareto-forbedrende – handel. Det velfærdsteoretiske fokus i denne teori vil typisk være fokuseret på forskellige institutionelle arrangementers stimulation hhv. begrænsning af entreprenørers evne til at opdage nye profitable handlingsmuligheder. Restriktiv monopol-lovgivning vil i denne tradition blive opfattet som noget, der reducerer udøvelsen af entreprenørers »alertness«.

Hvor østrigsk teori fokuserer på opdagelsen af eksisterende handels-muligheder og entreprenørers arbitrage-aktiviteter, implicerer *evolutionære teorier* (f.eks. Nelson/Winter 1982), at fokus flyttes mod skabelsen af *nye* produkter, teknologier, organisatoriske former etc. I fravær af forhånds-viden om hvilke produkter, teknologier etc., der ultimativt vil vise sig at være overlegne, behøver vi markedets *opdagelsesprocedure* for at afsløre disse *ex post*. Restriktiv regulering eller specifikke industripolitikker kan i denne teori-tradition argumenteres at dæmpe de gavnlige

ge effekter af markedets selektions-mekanisme eller iøvrigt ændre denne mekanismes funktion på en ufordelagtig måde: For mange »dårlige mutationer« får lov at overleve.

Sofistikerede velfærds-vurderinger af markedets funktion synes således at kunne trække på de fleste af de i denne artikel nævnte teorier. Men den integration af dynamiske teorier om markedet med neo-institutionel teori, som vi har talt for, synes at være nødvendig for bredt facetterede velfærds-vurderinger: Eksempelvis behøver vi teorier om markedet-som-en-opdagelses-procedure for at forstå, hvordan efficiente institutioner op-dages og spredes (f.eks. af Kirznerske entreprenører), og udselekteres, når de ikke længere er i overensstemmelse med økonomisk efficiens. Det er således markedets opdagelses-procedure, der er den endelige dommer over institutionelle arrangementer, ikke regulerende myndigheders embedsmænd. Generelt er det tilfældet, at jo mere »dynamiske« teorierne gøres, og jo mere systematisk opmærksomhed, der rettes mod transaktionsomkostninger, jo mere »liberale« bliver normative vurderinger af markedet. Disse normative konsekvenser behøver dog ikke forpligtige os på total laissez-faire: Det vil bestemt stadig være muligt i en evolutionær/transaktionsomkostnings-teoretisk sammenhæng at argumentere for visse typer offentlig intervention, f.eks. i forbindelse med standarder, patenter etc. Men det er en anden type intervention end den, der har karakteriseret traditionel velfærdsøkonomi: Snarere end direkte at intervenere i forhold til givne markedsudfald, rettes interessen mod de *institutionelle* rammer om *dynamiske* markedsprocesser, i et forsøg på at skabe et institutionelt »klima«, der fremmer de gavnlige effekter af markedets opdagelses-procedure.

Litteratur

- Baumol, W.J. (1982): Contestable Markets: An Uprising in the Theory of Industry Structure. *American Economic Review* 72: 1-15.
- Baumol, W.J./J.C. Panzar/R.D. Willig (1982): *Contestable Markets and the Theory of Industry Structure*. New York: Harcourt, Brace, Janovitch.
- Baumol, W.J./J. Ordover (1985): The Use of Antitrust to Subvert Competition. *Journal of Law and Economics* 18: 247-265.
- Demsetz, H. (1982): *Economic, Legal and Political Dimensions of Competition*. Amsterdam: North-Holland.
- Dosi, G. et al. (eds) (1988): *Technological Change and Economic Theory*. London: Pinter.
- Eggertson, T. (1990): *Economic Behavior and Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fisher, F.M. (1983): *Disequilibrium Foundations of Equilibrium Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fisher, F.M./J.J. McGowan/J.E. Greenwood (1983): *Folded, Spindled and Mutilated: Economic Analysis and U.S. v. IBM*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Foss, N.J. (1990): Socialisme og Økonomisk Teori: Østrigerne Revurderet. *Økonomi og Politik* 63: 41-51.
- Foss, N.J. (1991): The Suppression of Evolutionary Approaches in Economics: The Case of Marshall and Monopolistic Competition. Kommer i *Methodus*.
- Hayek, F.A.v. (1945): The Use of Knowledge in Society. I idem. (1948): *Individualism and Economic Order*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hayek, F.A.v. (1978): Competition as a Discovery Procedure. I idem. (1978): *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Kirzner, I.M. (1973): *Competition and Entrepreneurship*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langlois, R.N. (ed.) (1986a): *Economics as a Process: Essays in the New Institutional Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Langlois, R.N. (1986b): The New Institutional Economics: An Introductory Essay. I idem. (1986a).
- Machlup, F. (1959): Static and Dynamics: Kaleidoscopic Words. I idem. (1963): *Essays in Economic Semantics*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Machlup, F. (1967): Theories of the Firm: Marginalist, Behavioral, Managerial. I idem. (1978): *Methodology of Economics and Other Social Sciences*. New York: Academic Press.
- Mises, L.v. (1936): *Socialism*. 1981 ed. Indianapolis: Liberty Press.
- Nelson, R.R. (1986): Evolutionary Modelling of Economic Change. I Stiglitz, J.E./G.F. Mathewson (eds.) (1986): *New Developments in the Analysis of Market Structure*. London: Macmillan.
- Nelson, R.R./S.G. Winter (1982): *An Evolutionary Theory of Technological Change*. Cambridge, MA: Bellknap Press.
- North, D.C. (1990): *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Williamson, O.E. (1985): *The Economic Institutions of Capitalism*. New York: Free Press.